

**O'ZBEK VA INGLIZ TILLARIDAGI IJTIMOY TARMOQ
YOZISHMALARIDA KOD ALMASHINUVINING PSIXOLINGVISTIK
XUSUSIYATLARI**

O'rinova Asila Ismoil qizi

Axborot Texnologiyalari va Menejment Universiteti

Lingvistika (Ingliz tili) mutaxassisligi magistranti

Ilmiy rahbar: M.G. Hamrayeva

E-mail: asilaurinova777@gmail.com

Tel raqam: 88-671.21.51

**MAQOLA
MALUMOTI**

ANNOTATSIYA:

MAQOLA TARIXI:

Received: 12.06.2026

Revised: 13.06.2026

Accepted: 14.06.2026

KALIT SO'ZLAR:

*psixolingvistika, kod
almashinuvi, kod
grishuvi, internet
diskursi, virtual
muloqot, bilingvizm,
kognitiv iqtisod, affektiv
funktsiya, matrisa tili,
raqamli madaniyat.*

Mazkur maqolada o'zbek va ingliz tillaridagi ijtimoiy tarmoq yozishmalarida kuzatiladigan kod almashinuvi hodisasining psixolingvistik xususiyatlari tahlil qilinadi. Virtual muloqot jarayonida foydalanuvchilarning ikki yoki undan ortiq til birliklaridan foydalanish sabablari, kod almashinuvining kommunikativ, kognitiv va pragmatik funksiyalari yoritiladi. Tadqiqot doirasida kognitiv iqtisod tamoyili, lisoniy ongda leksik birliklarni qidirish tezligi (lexical access) hamda emotional-affektiv holatlarning tillararo o'tish mexanizmlariga ta'siri o'rganilgan. Natijalar kod almashinuvi nafaqat lingvistik hodisa, balki shaxsning virtual identifikatsiyasi va kognitiv moslashuvchanligini aks ettiruvchi psixolingvistik mexanizm ekanligini ko'rsatadi.

XXI asrda axborot texnologiyalari va internet ekotizimining jadal rivojlanishi insoniyat muloqot madaniyatini mutlaqo yangi bosqichga olib chiqdi. Telegram, Instagram, Facebook, TikTok va WhatsApp kabi platformalar bugungi kunda nafaqat axborot almashish maydoni, balki o'ziga xos qonuniyatlarga ega bo'lgan virtual diskurs muhitini ham shakllantirmoqda. Mazkur raqamli muhitda yuzaga kelayotgan muhim lisoniy hodisalardan biri o'zbek va ingliz tillarining o'zaro ta'siri natijasida vujudga kelayotgan kod almashinuvi va kod aralashuvi jarayonlaridir.

An'anaviy sotsiolingvistik tadqiqotlarda kod almashinuvi asosan ijtimoiy omillar bilan izohlangan bo'lsa, psixolingvistik yondashuv ushbu hodisaning inson ongi va tafakkuridagi mexanizmlarini o'rganishga qaratiladi. Shu nuqtai nazardan, ijtimoiy tarmoq yozishmalaridagi o'zbek-ingliz kod almashinuvi tasodifiy holat emas, balki bilingval shaxs ongida faoliyat yuritayotgan ikki til tizimining o'zaro munosabatlari natijasidir. Kod almashinuvi hodisasini tushuntirishga qaratilgan bir qator nazariy yondashuvlar

mavjud. Xususan, K. Myers-Scotton tomonidan ishlab chiqilgan Matrisa tili modeli (Matrix Language Frame Model) bilingval nutqda bir til asosiy grammatik karkas vazifasini bajarishini, ikkinchi til birliklari esa ushbu karkas ichiga joylashishini asoslab beradi. D. Green va J. Abutalebi tomonidan ilgari surilgan Adaptiv nazorat gipotezasi (Adaptive Control Hypothesis) bilingval shaxs miyasida til tizimlarini boshqarish jarayonlarini izohlaydi. Ushbu nazariyaga ko‘ra, til tanlash jarayoni kommunikativ vaziyatga bog‘liq ravishda nazorat qilinadi.

Internet diskursining lingvistik tabiati D. Crystal tomonidan batafsil tadqiq etilgan bo‘lib, olim virtual muloqotni yozma va og‘zaki nutqning gibridd shakli sifatida tavsiflaydi. O‘zbek tilshunosligida esa Sh. Safarov, M. Hakimov va A. Rafiyevlarning ishlari psixolingvistika hamda pragmalolingvistika yo‘nalishlarining nazariy asoslarini yaratishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot materiali sifatida Telegram va Instagram platformalaridagi turli yozishma namunalari, izohlar hamda virtual diskursda keng qo‘llanadigan til birliklari tahlil qilindi.

Tadqiqot davomida quyidagi metodlardan foydalanildi:

- psixolingvistik kontent-tahlil;
- qiyosiy-strukturaviy tahlil;
- pragmatik tahlil;
- kognitiv modellashtirish metodi.

Mazkur metodlar yordamida kod almashinuvi jarayonining psixologik va kommunikativ omillari o‘rganildi.

Psixolingvistik nuqtai nazardan kod almashinuvi va kod aralashuvi bir-biridan farqlanadi. Kod almashinuvi (Code-switching) – nutq jarayonida bir tildan ikkinchi tilga sintaktik yoki gaplararo darajada o‘tishdir. Misol: “Ertaga soat nechada ko‘rishamiz? Please, don’t be late!”

Kod aralashuvi (Code-mixing) esa bir gap ichida alohida leksik birliklarning boshqa tildan olinishi bilan tavsiflanadi. Misol: “Bugun darsdan keyin online bo‘lsang, postingni share qilaman.”

Kognitiv iqtisod tamoyiliga ko‘ra inson miyasi minimal kuch sarflab maksimal axborot uzatishga intiladi. Virtual muloqot tezligi ham ushbu jarayonni kuchaytiradi.

1-jadval. Kod almashinuvida kognitiv iqtisod tamoyilining namoyon bo‘lishi

Matrisa tilidagi uzun ifoda (o‘zbekcha)	Virtual diskursdagi inglizcha muqobil
Instagram tarmog‘idagi qisqa kunlik hikoya	Story
Boshqalarga ham ulashib yuboring	Share qiling
Internet sahifasiga yuklangan maqola yoki rasm	Post
Obuna bo‘lgan kuzatuvchi a‘zo	Follower

Masalan, “Storyingni ko’rdim, posting juda qiziq ekan, comment yozib ketdim” kabi jumalarda inglizcha birliklar o‘zbek tilining grammatik tizimiga moslashgan holda qo‘llanadi. Bu esa bilingval ongda tayyor lingvistik klasterlarning shakllanganligini ko‘rsatadi.

Psixolingvistik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, ayrim hollarda xorijiy tildagi birliklardan foydalanish emotsional masofa yaratishga yordam beradi. Virtual muloqotda foydalanuvchilar “Wow!”, “Amazing!”, “OMG!”, “Unbelievable!” kabi birliklar orqali o‘z hissiyotlarini yanada kuchliroq ifodalashga intiladilar.

Mazkur birliklar matnning emotsional-ekspressiv ta’sirini kuchaytirib, suhbatdoshga qo‘shimcha pragmatik ma’no yetkazadi.

Kod almashinuvi foydalanuvchining virtual identifikatsiyasini shakllantirishda ham muhim vosita hisoblanadi. Ijtimoiy tarmoq foydalanuvchilari “trend”, “challenge”, “blogger”, “deadline”, “networking”, “lifestyle” kabi birliklardan foydalanish orqali o‘zlarini zamonaviy raqamli madaniyat vakili sifatida namoyon etadilar. Shunday qilib, kod almashinuvi nafaqat kommunikativ ehtiyoj mahsuli, balki shaxsning ijtimoiy mavqei va o‘zini taqdim etish strategiyasini aks ettiruvchi vosita sifatida ham xizmat qiladi.

O‘zbek va ingliz tillaridagi ijtimoiy tarmoq yozishmalarini psixolingvistik jihatdan tahlil qilish kod almashinuvi hodisasining murakkab kognitiv va kommunikativ mexanizmlarga asoslanishini ko‘rsatadi.

Tadqiqot natijalariga ko‘ra, kod almashinuvi:

- bilingval ong faoliyatining tabiiy mahsuli hisoblanadi;
- kognitiv iqtisod tamoyiliga asoslanadi;
- emotsional-ekspressiv ma’nolarni ifodalashga xizmat qiladi;
- virtual identifikatsiyani shakllantirish vositasi sifatida namoyon bo‘ladi.

Kelgusida o‘zbek tilidagi raqamli diskurs korpuslarini yaratish hamda sun’iy intellekt tizimlarida kod almashinuvini avtomatik aniqlash masalalari ushbu yo‘nalishdagi tadqiqotlarning istiqbolli yo‘nalishlari sifatida xizmat qilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar (References)

1. Safarov Sh. Pragmalingvistika. – Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2008.
2. Rafiyev A. Psixolingvistika muammolari. – Toshkent: Fan, 2011.
3. Hakimov M. O‘zbek tilida matnning pragmatik talqini. – Toshkent: Fan, 2001.
4. Crystal D. Internet Linguistics. – London: Routledge, 2011.
5. Crystal D. Language and the Internet. – Cambridge: Cambridge University Press, 2006.

=====

6. Myers-Scotton C. *Multiple Voices: An Introduction to Bilingualism*. – Oxford: Blackwell, 2006.

7. Grosjean F. *Bilingual: Life and Reality*. – Harvard University Press, 2010.

8. Green D.W., Abutalebi J. Language Control in Bilinguals: The Adaptive Control Hypothesis // *Journal of Cognitive Psychology*. – 2013. – Vol. 25(5). – P. 515–530.